

predvsem muzikalnega značaja: onomatopeičnih ritmov in aliteracij, anafor, refrenov, ponavljanj, narodnih pesmi (tako preveva n. pr. «Varšavjanko» neprestan refren revolucionarne pesmi). In v isto kategorijo spadajo tudi njegove fantastične figure, ki se zdijo pri čitanju baročne, ki pa na odru popolnoma dosegajo svoj namen: ustvarjajo popolnoma plastične vizije in predstave o globinah čuvstvovanja in preživljanja, ki se ne dajo izraziti z nobenimi besedami.

Če pomislimo, da je bil Wispiański tudi prvovrsten slikar, nam postane jasno, kako so se v njegovi dramatični tvornosti prepletali trije osnovni elementi: pesniški, muzikalični in slikarski, ter ustvarjali umetnostno sintezo, ki so jo kritiki začetkoma krstili kot simbolizem, ki pa je vendarle veliko več: realizem, potenciran s pomočjo ne samo literarnih sredstev, razraščajoč se v ogromne vizije, za katere pesnik sam ni imel besed. — Le tako je bilo mogoče, da je zašla v Novembersko noč tudi grška Kora in odhajala mimo spomenika Sobieskega pri poljski svatovski godbi v podzemlje ter ji je šumel v slovo novemberski vihar.

Łazienki pa, ki so že same po sebi lepe kakor okamenel sen konca XVIII. stoletja, so v drami Wyspiańskiego še enkrat oživele in bogovi in junaki, ki so začarani v marmornatih kipih, so izpregovorili misli, ki jih je sanjal eden največjih poljskih pesnikov in jih je rodilo eno najbolj gorečih poljskih src. (Konec prih.)

France Bevk:

V globini.

(Igra v enem dejanju.)

O s e b e: Jožef Grivar, narednik.

Tone Grivar, njegov brat, vojak.

Korporal.

Telefonist.

Nekdo. Prvi. Drugi. Tretji. Četrti. Peti. Eden izmed njih. Drugi izmed njih. Tretji izmed njih. Glas iz kota. Drugi glas iz kota. Nekdo iz kota. Več glasov. Vsi.

Podzemski luknja z zaprtim vhodom zadaj na levi. Ob steni je telefon. Od ležišč štrle sama ogrodja. Vojaki čepé na njih in po kotih, večinoma zgneteni v desnem kotu v živ klopčič. Pod medlo svetiljko piše nekdo pismo. Eden igra na ustno harmoniko komaj slišno, drugi komaj slišno poje.

V globini se slišijo topovi, katerih besnost od hipa do hipa narašča. Nihče se ne zmeni zanje. N a r e d n i k, ki sedi v ospredju, pogleda zdolgočasen na uro.

Narednik: Korporal!

Korporal: A?

Narednik: Korporal!

x

France Bevk: V globini.

x

Korporal: Čakam povelja, gospod narednik!

Narednik: Ali si korporal ali si baba? Tu ni — aaa — tu je povelje. Si razumel?

Korporal: Sem, gospod narednik.

Narednik: In če bi bil tudi moj brat. Menjaj stražo!

Korporal: Takoj, gospod narednik! (Bere z lističa.) Lipnik Jože, Zelnik Peter! Alo! Nahrbtnik, patrone — vse v redu? Pripravite se! Puška, bajonet.

Prvi: O sveta Pomagalka!

Drugi: Prekleti vrag! Jedva sem zaspal, je že vrsta na meni.

Nekdo: Ne jemlji duše s seboj, da ti je ne navrtajo.

Drugi: Če mi uteče, je ne bom lovil. Mislila bo, da mi ni bogve kaj do nje, vrnila se bo.

Korporal: Hitro! Zunaj čakajo.

Prvi: Če nista ta čas čakala smrti, zdajle je tudi ne bosta! Če ju pa zadene tisto minuto, ki je nama namenjena, ji bova hvaležna. Le glej, da naju ne pustiš čez uro zunaj; še zase ne bi hotel umreti, nikar za druge.

Drugi: Nikar ne misli, da si moder. Bogu ne prekrižava načrtov. Če zdajle prideva kesneje, bova rešena kesneje... (Odidejo.)

Nekdo: Govore o smrti kot o kupčiji.

Prvi (ne tisti, ki je šel na stražo): Dobé se taki ljudjé. Nikoli ne veš, kaj se skriva v globini človeka, kot ne veš, kaj je v sredini zemlje. Dobro ali slabo? Ali oboje?

Drugi (čez hip molka): Smrt? Kakšna smrt? Ne poznamo smrti.

Tretji: Tudi mene še ni doletela. Če je čakaš, ne pride.

Četrti: Misli o smrti ali ne misli, kadar pride, pride, kakor volk iz hoste.

Narednik (dvigne glavo): O čem čvekate? Ali nimate drugega?

Eden izmed njih: Še mesar govori o teletih, pa bi mi ne o smrti. Po pasje nas dajejo — nocoj je že peklensko. Poročnika smo izgubili, še zagrebsti ga ne utegnemo. Četovodjo je vrag vzal. Da nisi prišel ti, bi bili brez poveljnika.

Drugi (tišje, da bi ne slišal narednik): Vem, kaj mu je. Pri materi je bil. Trije tedni dopusta. Človek ravno okusi življenje in smrt postane strašilo. Mi pa, ki garamo že leto in dan...

Eden izmed njih: Ali ni bil celo ženin?

Drugi: Svojemu bratu.

Eden izmed njih: To se pravi... khm! — biti za namestnika pri poroki... Ali ni bilo nekaj med njima?

x

France Bevk: V globini.

x

Drugi: Eh, čudne stvari so to! Nekoč nisem spal in sem poslušal. V noči sta se skoraj davila. Ne vem, zakaj je popustil narednik in mu šel še za namestnika...

Eden izmed njih: Ej, ej — zakaj?

Prvi: No, no...

Narednik: Kje je Tone?

Eden izmed njih: Vaš brat je bil na straži v levem rovu, da ga niste videli; zdaj prihaja.

Korporal (pride z enim možem): Tu smo. Samo dva. Eden se je zopet iztegnil.

Vsi: Kdo?

Korporal: Lazarič je legel v grob, ne obudi ga nihče.

Prvi: Čemu pa je treba straže, dokler streljajo? A? Čemu dva moža mesto enega?

Narednik: Vprašajte generala!

Drugi: Generala? Pamet je treba vprašati.

Prvi: Le vprašaj pamet, boš že videl.

Tretji: Vsi smo na vrsti.

Tone (se približa naredniku): Jožef, ali si prišel z dopusta?

Narednik: Ravno pravi čas, da poginem.

Tone: In kaj — je novega?

Narednik: A — kaj je novega? Nič. To se pravi: pozdravljajo te. Poročen mož si in ženo imaš.

Prvi: Zdaj lahko umrješ. Otrok ne boš imel.

Drugi: Tvoja žena jih bo imela, a tvoji ne bodo.

Tone: Kaj čvekaš, čeljust? — In nič drugega?

Narednik: Kaj drugega? Poroka je bila, malo pojedine... to je vse.

Prvi: Ali hočeš, naj ti prinese ženo? Kam jo boš del, govno?

Tone: Nič pisma ni poslala, nič drugega?

Prvi: Kaj pa drugega hočeš? Vsega ni mogoče pošiljati.

Drugi: Brez skrbi bodi. Tvoj brat je vse sam opravil, saj si ga poslal za namestnika.

Tone: Tiho, prase! Kdo te je vprašal, da iztezaš svoj umazani gobec?

Narednik (z lahnim nasmehom): Ali si ljubosumen?

Tone (naglo): Nisem! Ampak, to rečem, če je to pravica...

Narednik (razdražen): Zopet cikaš name. Ali sem se bil jaz pregrešil zoper predpise, ali si se bil ti?

Tone: No, saj nič ne rečem. Toda, če si moj dobri mlajši brat, mi povej, kako je bilo. Eno besedo vsaj je rekla.

Narednik: «Da» je rekla. Na tvoj rovaš, ne na moj.

x

France Bevk: V globini.

x

Tone: Na moj? In čemu naj bi rekla na tvoj — saj si se vendar prepričal...

Narednik (bruhne): Nič se nisem prepričal! (Lahno.) Torej si vendar — ljubosumen?

Tone: Če sta se gledala iz mlada? A znaj, da si jo odstopil meni! Čuješ!

Narednik: Odstopil? Seveda sem jo odstopil! Peljal sem jo celo k poroki, nato k kosilu, nato... (Hudoben smeh.)

Tone: Nato... kaj nato?

Prvi: Nato — še vprašuješ. Ali ni jasno? Oženi se, da ima ženo na papirju in je še ljubosumen. Govedo!

Tone: Po čem se vam cedé sline, praseta!

Drugi: Po gruntu gotovo ne kot tebi. Kaj ti bo zemlja, če jo boš podpiral z nosom. Ženo bi imel vsaj en dan.

Tretji: Saj jo ima.

Četrty: Kot sv. Gol na pratiki.

Drugi: In če jo je narednik imel rad? A? Mlad je še. In ne taka trlica.

Prvi: Prav je imel, da je šel spat z njo prvo noč.

Tone: Barabe! Fej! Praseta! Vsi ste priča! Jožef, govoril!

Narednik (sedi na brunu, gleda v tla in se smehlja predse).

Nekdo iz kota: Pustite človeka, da živi v miru! Kaj vam je storil?

Drugi: Moli svoj rožni venec in molči!

Tone (stopi pred narednika, trese se po vsem životu, oči se mu bliskajo): Zdaj spregovori! Kaj praviš na to?

Narednik (dvigne glavo): Kaj?

Tone: Vse te besede. Ves ta čas so krulile te svinje vsak dan eno in isto. Vem, da ni res, a vendar me je zadelo. Tudi če bi je rad ne imel, zadene. In danes je vendar moja žena...

Prvi: Tudi svoje pipe ne maraš posoditi.

Tone: Zato hočem slišati od tebe... Vsi naj slišijo...

Narednik: Kaj hočeš vedeti?

Tone (nestrpno): Če je res, ali če ni res?

Prvi: Še vprašuje!

Narednik: Mnogo je lahko res, mnogo tudi ne. Povej, kaj?

Tone: Žeblje mi zabijate v meso. Še po noči mi ni do spanca. Da si vsaj prišel! Ali je res, ali ni res... da si bil moj namestnik tudi v postelji?...

(Vse je tiho.)

Nekdo iz kota: Pustite človeka, da živi v miru.

Prvi: Lep mir, ko tuli nad teboj kot tisoč zlodjev!

Narednik (se dvigne, smeh mu še ni popolnoma izginil z obraza):
Brat Tone! Povedal bi ti, če bi vedel, da jo imaš resnično rad, da ti je mnogo zanjo, samo da razbremenim tvojo dušo.

Tone: Saj sem dejal: ta hip mi je vse zanjo. Vse...

Narednik: Ali je resnica?

Tone: Če zahtevaš, se pri živem Bogu zakolnem...

Narednik: Ne! (Počasi.) Potem ti povem, česar bi ti ne povedal, če bi je ne imel rad. Bil sem tvoj namestnik tudi v postelji...

Tone: Ni res!

Vsi: Hahaha...

Narednik: Kaj hočeš, da naj lažem?

Tone: Tedaj si me ogoljufal. Niso me varale slutnje in drugače ni bilo mogoče. Vsi so vedeli, le jaz ne... Tepec, tepec!

Več glasov: Hahaha! Saj si vedno govoril, da si ti osleparil brata!
Haha!

Narednik: Tako, brat?

Tone: Molčite, svinje! Saj ni res! Dokaži mi!

Narednik: Lepo telo ima tvoja žena. Belo polt, mehko... Ali ni celo južne krvi?

Tone: Molči! Boš molčal! Še eno besedo in četudi si... Boš tihooo! (Hoče planiti nanj, v tem hipu se narednik odmakne in ostane hladan.)

Narednik (z gromkim glasom): Pozor!

Tone (omahne v ravnotežje, obstoji kot kip pod sugestivnim klicem. Izčrpan je, njegove oči gledajo zbegano.)

Narednik: Na tla!

Tone (se vrže po predpisu na tla).

Narednik: Kvišku! — Odstopite! Konec besedi.

Tone (gre omahovaje do stene in počene na tla ter se zagriže v misel, telo se mu potresa kot v ihtenju ali silni groznici).
(Nekaj časa je vse tiho, le silno bobnenje potresa okolico.)

Nekdo iz kota: In vendar ni prav, kar se godi s človekom. Zakaj ne ležete ali ne govorite resnice na dobro, ampak le na slabo človeku.

Prvi: Blede se ti.

Drugi: Kaj ti pomaga vse dobro ali slabo. Slabše ne more biti.

Tretji: Zdaj bi stavil glavo, da je narednik lagal.

Prvi: Ne stavi! Izgubiš jo vseeno dovolj zgodaj.

Drugi: Če je lagal, ali če ni lagal, kdo bi mu verjel. Katera ženska bo nam verjela, da to uro nismo imeli žensk v zakopih?

x

France Bevk: V globini.

x

Prvi: Pred neko ofenzivo je bilo. Ali mi verjamete? Častniki so šli k vlačugam; tako so se pripravili na smrt. Res je vse pokosilo.

Nekdo iz kota: Oh, ti moj Bog!

Tretji: Čudno je to v človeški naturi. Bližje smrti ko si, večje prase si. Niti ne maraš srečnega človeka poleg sebe, niti za piko bolj srečnega ne.

Nekdo iz kota: To nam ne pomaga. Če pride smrt, pride vseeno.

Drugi: Pasja logika. Kar pride, seveda pride. Samo ti primoliš. (Molk.) Prekleta ofenziva!

Tretji: To bobnenje poznam. Gre zares. Tisto prekleto grmenje, ko se vse razbije in preluknja. Ali mislite, da ne leže tik za žico že sovražniki. Kdor bo zadnji na straži, bo gotovo ubit. In mi, če ne gremo pravi hip na prosto, tudi... Brumt! sveženj pred vrata, pa nas stisne kot mlinec...

Nekdo: Bodimo tiho. Saj se nič ne sliši, če bo nehalo.

Prvi: Ali si gluh? Meni razbija po glavi.

(Telefon zvoni.)

Telefonist: Halo!

Narednik: Tiho! Mir!

Telefonist: Halo. Da. Prosim. (Piše.) Sovražnik prekoračil reko. Leži pred ovirami. Ogenj poneha vsak hip. Naskočili bodo vhode. Zastržite jih še z enim možem. Ta je odgovoren za kritje s svojim življenjem... Kaj? Da, da! Razumel.

Nekdo: Kaj bo?

Narednik: Kaj bo? Slišal si, kaj bo.

Telefonist: Javim pokorno, telefonično poročilo.

Narednik: Dobro. Prepiši ga na čedno. — Eden mora na stražo. S seboj vzame revolver in tri ročne granate. Pazi naj, kdaj se dvigne senca za žično ograjo in se zavihti v jarek. Naj gleda, da ostane živ, dokler ne ubije sence, prekleto — no, potem je lahko mrtev...

(Tihota. Grmenje.)

Nekdo: Kdorkoli — zunaj ne ostane živ.

Narednik: Mrtev ali živ... Bolje eden nego vsi. Ta čas se mi priborimo na dan. In preden nastopi druga vrsta, imamo jarke in življenje.

Nekdo: Kdo bo šel?

Narednik: Kdor ima dovolj poguma, se bo oglasil. Umreti uro prej ali pozneje, ni razlika, da bi ravno nanjo pazil.

Nekdo: Ni mnogo razlike. A upanje ostane vseeno. S tem smo se prikopali skozi vsa leta. Vidite, to je!

Narednik: Kdo si upa? Kateri je junak med nami? — (Molk.)

Narednik: Jaz ne morem iti, to vidite. — S prstom bom pokazal nanj in šel bo.

Nekdo: V smrt!

Narednik: V smrt si šel že pred leti, pa še zdaj živiš! (Meri vse s pogledi. Lahek, čuden smeh mu skrivi ustnice za hip. V prostoru ležita molk in napetost. Vsi ga zró, le Tone sedi mrk in bulji v tla, kot da zanj ni okolice. Narednikov pogled se ustavi na njem... Čez hip dvigne prst in pokaže nanj.) Ti!

Tone (se ne gane).

Narednik: Anton Grivar!

Tone (dvigne glavo): Kaj se je zgodilo? Ali je vrsta na meni?

Narednik: Ni zamena straže! Ti greš!

Tone (zmeden): Kam?

Narednik: Vzemi puško in tri ročne granate.

Nekdo: Nahrbtnik pusti tu; ne boš ga rabil več!

Tone: Kaj je? Zakaj me ne pustite? Vsaj danes, da — razmislim...

Narednik: Vzemi puško in tri ročne granate si deni za pas. Pojdi!

Tone (vzame mehanično granate in puško): Čemu ravno zdaj? Pravkar sem mislil, kam bom šel. Če se ne izplača iti v Brazilijo, kamor ne pride glas — sramote! — —

Narednik: Tiho! — Pazi! V bližino vrat se ostavi. Nihče ne sme pred vrata, drugače nas podavijo z enim zamahom vse kakor zajce. Eno minuto pred tvojo smrtjo mora biti vsakdo mrtev.

Tone: Tako? Ti? Ti! — Ne, ne, ne; ne morem! Glej, Jožef, saj... (Vrže puško.)

Narednik: Narednik sem!

Tone: Brat!

Narednik: Narednik sem!! Kaj bi rekli drugi, da sem svinja: sam ni šel, brata ni poslal...

Tone: Gospod narednik! Drugi so, ki nimajo otrok ne žene. Kaj jim je življenje! Ne! Prepustim ti vse, pojdem v Brazilijo; tam bom živel tiho in zase; nobeden ne bo vedel zame!

Narednik: Poberi puško!

Tone: Gospod narednik!

Narednik: Izvrši povelje! Če boš padel, pazi, da padeš tako, da se ne bomo spodtikali nad teboj. Marš!

x

Marija Kmetova: Elegija.

x

Tone: Ti si volk! Ti si hijena, ki žre mrličje! Oba ene matere sva. Ena žena naju je dojila. Bodi! Imej njo — imej jo —; če mi je nezvesta, bo zvesta tebi! Ne duha več ne bo po meni.

Nekdo: Ogenj ponehava. Ali ne bo že prepozno?

Narednik: Pojdi! Padel boš, ali tu ali tam zunaj. Ne morem več nazaj! (Vzame revolver.)

Tone: Kdo izmed vas se oglasi zame? Vsaj eno leto bi rad še živel! Do zdaj še živel nisem!

Vsi: Pojdi, kanalja! Ali je tvoja smrt dražja kot naša? — Poberi se, zajec, če ne, te izženemo s kopiti! — Morilec naših otrok in nas! Upornik! Naženimo ga! Mi bomo zanj umirali? On bi rad šel v Brazilijo? Smejal bi se nam! Za grlo ga primite, kaj ga gledate! Pojdi in napravi križ čez grehe! — Kaj bi mi bilo življenje, če bi ga živel kakor ti! — Še ni spal pri ženi, pa hoče, da mu mi odkupimo tisto noč! — Potuhnjenec!

Tone: Kaj sem vam storil, da lajate name?

Vsi: Umreš, če umreš sam. Umreš, če umremo vsi!

Tone (s spačenim obrazom): Psi! Volkovi!

Vsi: Ti nedolžni angel! Narednik, ubij ga, če noče! Ubijte ga! — Gre naj! Ne, ubijte ga! Vrzite ga skozi vrata!

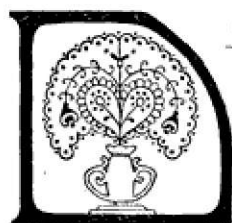
Tone (omahovaje, s strašnim pogledom na vse. Bolj zasé kot za druge): Grem. Grem in izvršil bom povelje. Kot volcjé boste tulili! Kot volcjé! (Nese lopato.)

Nekdo: Kaj neseš?

Tone: Lopato... da si izkopljem grob. Psi! (Odide. Vsi ga spremljajo z očmi. Vrata se zapro.) (Konec prihodnjič.)

Marija Kmetova:

Elegija.

obra je bila naša hiša, lep je bil pogled njenih oken in stene so nas pristrčno objemale. Naši travniki so bili polni metuljev, naša ajda dišav prepolna, rdeča detelja vesela od smeha. Mati niso poznali počitka, roke so jim drhtele v delu, še preden je bil dan in še v noč, dokler ni zamrla svetiljke luč.

Ko pa je bil brat izginil v tuji zemlji in se je ondi grob odprl zanj, se je prelomilo materino življenje. Se jim je zateknilo delo, se jim je razparal pogled, pajčevina drobnih gubic se je razpredla

✘

France Bevk: V globini.

✘

France Bevk:

V globini.

⟨Konec.⟩

⟨Igra v enem dejanju.⟩

Prvi: Šel je.**Drugi:** Ne bo ga več nazaj.**Tretji:** Brat je bil — vendarle...**Prvi:** Bogve, če mi prestopimo ta prag še kdaj. Lepše bi bilo umreti na solncu... na prostem...**Drugi:** Bolje je tu notri. Kakor padeš, tako obležiš; že ta hip si zakopan brez duhovnika in solza. Vse, kar imaš, gre s teboj. Mrtev si z mrtvimi sosedi; vse v isti minuti.**Drugi izmed njih** (ki se še ni bil oglasil): Družino imam in otroke. Spominjam se kraške bitke. Koliko krvi! In vsak hip sem videl na mestu, kjer se je granata razletela, krvave glave svojih domačih. In Bog me je obvaroval...**Tretji izmed njih:** Kadarkoli te vidim, vedno moliš. Ali si res tak grešnik?**Glas iz kota:** Ali še vedno nosiš škapulir?**Drugi izmed njih** (z vzdihom): Oče naš...**Drugi glas iz kota:** Še bomo živeli. Ko se vrnem, izpijem vedro vina!**Narednik** (ki je stal zamišljen s povešenim revolverjem v roki): Tih! Ali se ni nad nami granata zakopala v zemljo. Ali ni butnilo ob vrata?**Eden izmed njih:** Pst! Ne, nič ni! Pač!

(Molk.)

(Ob vrata je butnilo znova.)

Narednik: Odprite vrata! Poglejte!**Nekdo** (poizkusi; vrata se ne odpro. Obstoji in se ne gane).**Vsi:** Kaj je? Kaj se je zgodilo? Kaj to pomeni?**Nekdo:** Vrata se ne odpro več...**Narednik:** Vrata se ne odpro? Vrata se ne odpro!**Vsi:** Zaklenjeni? Zabiti? Zasuti? Živi pokopani? Mrlič! pri živem telesu! Hu!**Narednik** (plane k vratom, poizkusi jih odpreti; ne udajo se mu): Halo! Odpri! Ali nas je zasulo? Kaj je?

(Tih. Grob.)

Narednik: Anton! Ali si živ, ali si mrtev? Anton!

(Od zunaj se začuje krohot, kot da prihaja iz grozne globočine gneva.)

Vsi (ostrmé. Zro se, zro, tihi ko gluha noč, plašni kot otroci).**Glas od zunaj:** Gospod narednik Jožef Grivar!

Narednik (je skrušen, molči. Ko se klic ponovi, dé): Kaj hočeš, Anton, brat moj?

Glas od zunaj: Brat? Prostak sem, podložnik tvoj, ki mu je ostala v igri zadnja karta v rokah. Vrgel jo bom.

Narednik: Anton!

Glas: Vrgel jo bom! Ali slišiš?

Narednik: Slišim! Še tvoj obraz vidim.

Glas: Poslušaj me! Odgovarjaj mi na vprašanja. Tri minute prej bom mrtev kot ti!

Vsi: Uderimo vrata! Pobijmo ga! Izrujmo mu jezik!

Narednik: Anton!

Glas: Čigava je ona? Govori resnico!

Narednik: Tvoja je! Res je tvoja!

Glas: Ti jo ljubiš in misliš nanjo v najbolj burnih nočeh.

Narednik: Res je ... nanjo mislim!

Glas: Ali boš mislil nanjo tudi takrat, ko ti bo smrt segala v roko?

Narednik: Pri Bogu, res bom mislil!

Glas: Jaz ne bom mislil, če moram umreti. Zdaj vidim, da je nisem ljubil.

Narednik: Brat! Brat! Nisi še umrl in še se lahko srečava. Pomisli, da si ta hip obsojen na smrt!

Glas: Bodi! Vedel sem, da je tako, da ti zleti v naročje kot zrel sad! Vedel sem, da moram z njenim posestvom pomnožiti in izboljšati svoje, da bom mogel živeti. Samo to sem vedel!

Narednik: O, kaj si storil!

Glas: Bal sem se, da je ne iztrgaš ti. Prvi sem pisal in te izbral za namestnika, da se te obranim. Za namestnika pri oltarju in ne v postelji.

Narednik: Pošast! Ali naj te še imenujem brata? Kupiti si hotel samo zemljo ne nje. In jaz sem jo ljubil! Dvom si dvignil v meni, zato sem šel, da bi bral v njenih očeh. Skozi solze nisem videl v oči. Bilo je prepozno, ker sem molčal; če bi bil govoril ... In niti dotaknil se je nisem!

Glas: Lažeš! Ti si me ogoljufal. Po tuji lasti si segel! Tat si! Tem hujše, ker si moj brat!

Narednik: Nisem! Tepec, ki ne razumeš! Glušec, ki ne slišiš! Kaj boš storil?

Glas: Umrli boš!

Vsi: Kanalja! Odpri! Zverina! Kaj smo ti storili mi?

x

France Bevk: V globini.

x

Narednik: Kaj so ti storili? Živ ostaneš in ne boš umrl, če odpreš.

Glas: Čemu bi živel? Umrl bom: jaz od užaljene časti, ti od ljubezni! Ne prenesem te misli; poznaš me! Vse vas čaka smrt!

Več glasov: Odpri! Vrata razbijemo! Pobjijemo te kakor psa!

Glas: Vrata so zabita! Na stene vas bo stisnilo kot čevelj muhe, kot lepenko v tenek mlinec.

Nekdo: Jezik mu iztrgajmo!

Narednik: Kdo bo čakal tega, kar ima priti? — Anton!

Glas: Govori!

Narednik: Hudo mi je! A bil sem pošten. Še besedice nisem dejal, ona je imela solze v očeh. Tako me je gledala, da je kipelo v meni... Spoznal sem prepozno... To me je peklo, to me je grizlo in hotel sem se maščevati...

Glas: Hahaha... Kdo ti verjame?

Narednik: Videl sem jo, ko je zrla na poročno noč skozi okno... Nisem se je dotaknil, dasi sem od bolečine blaznel...

Glas: Hahaha!...

Narednik: Prisegam ti!

Glas: Smrt je grozovit mlin; melje, melje. Mehka je postala tvoja duša. In če bi ti hotel verjeti, bi verjel samo za hip... ostalo bi v meni vse življenje... In če bi mi nič več ne bilo na tem — sem jaz na dolgu tebi — in bi ostali računi neporavnani. Plačajva danes! In če bi te hotel rešiti, je prepozno!

Narednik: Pri živem Bogu!

Glas (molči).

Narednik: Anton!

Glas (molči. Bobnenje topov).

Nekdo: Ali je že mrtev?

Narednik: Anton!

Glas (molči).

Vsi: Ali je zaspal? Zbudite ga! Kdo ga je poslal? Ustrelite skozi vrata! Anton! Tone! Oglasi naj se vrag!

Glas (se krohota).

Nekdo: Krohota se! Ali je blazen?

Vsi: Bestija! Vsi umrjemo! Če se vsi pokoljemo, umrjemo! Niti maščevati se ne moremo!

Narednik: Brat! Kri moje krvi! Na rokah te bomo nosili!

Vsi: Naš prijatelj! Radi smo te imeli. Čutili smo s teboj. Tvoja žena je bila v naših mislih. Tvoj glas nam je bil ljub.

Prvi: Vedno sem ti dal tobaka. Radi menel!

Drugi: Puško sem ti nesel, ko nisi mogel marširati.

Tretji: Roko sem ti bil obvezal.

Četrti: Ponoči si vstal in stopil na mojo nogo. Nisem rentočil nad teboj.

Peti: Jaz sem Štefan Pik. Čuj, Anton, jaz sem Štefan Pik. Ženo imam in tri otroke. Sedem ofenziv sem prestal. Jaz sem Štefan Piiik...!

Nekdo (posluhne): Nikogar več ni zunaj. Le granate tulijo.

Več glasov: Kdo je kriv tega? Vprašamo, kdo je kriv tega?

Prvi: Bog je kriv! Čemu dopušča kaj takega!

Drugi: Matere so krive, ki so nas rodile. Mati, zakaj si me rodila?

Tretji: Prekleti cesar je kriv!

Četrti: O, mi tepci, mi poslušni, mi ponižni, sinovi pasjega plemena!

Peti: Mi vsi smo krivi, vragi, samogoltneži, ki ljubimo puške, parado, ki hočemo, naj pol sveta joče zaradi nas, da se nasiti pohlep in poželjenjel!

Šesti: Oni so krivi, ki leže domá in bogatijo; naše žené pa jim strežejo z blagom in s telesom.

Pik: Jaz sem Štefan Pik. Jaz imam ženo in otroke!

Nekdo: Vem, kdo je kriv. (Tiho, pritajeno.) Narednik je kriv.

Vsi: Narednik! Pesl — Kje je narednik? Hm, tu se tišči kot prihuljeno pišče. — Satan! Ubijalec! Poglejte, kakšen obraz ima! Kaj pa s tvojo svetinjo? — Poglejte, kako mu visé roke! Povej, zakaj vse to!? Povej, povej!

Narednik: Pustite me! Kaj mi hočete?

Vsi: Odgovori! Odgovora hočemo!

Narednik: Ubil me je. Kajn me je ubil.

Vsi: Kajn? Hahaha! Abel je ubil Kajna? Ti si Kajn! On je Abel! Tudi on je Kajn! Ali ni mrtev? Prekleti!...

Narednik: Nehajte! Pustite me! Smrt nas čaka!

Vsi: Smrt? No, narednik, mogočni, reši nas smrti! Reci smrti, ko pride, naj se javi pri generalu! Vlij ji disciplinel — Ha! Ti bi rad živel, ki si spal z ženo svojega brata!

Narednik (hlastno): Nisem!

Nekdo: Tik pred smrtjo se ne laže.

Narednik: Ne lažem se!

Vsi: In za tvojo laž naj se mu pokorimo? Potrgajte mu zvezde! On ni več narednik! Prostak je, ki mora z nami umreti! Hahaha! (Mu trgajo zvezde.) Tako. Kaj si zdaj? Kje je tvoja vsegamogočna feldvebelska čast? Reši nas, če moreš!

✘

✘

Narednik: Pustite me!

Nekdo: Ubijemo te!

Narednik: Čujte! O, tepci! Rešeni smo! Rešeni smo!

Vsi: Kaznuj nas, samo da živimo! Živeti hočemo!

Narednik: Telefonist! Pokliči...

Telefonist: Ni več mogoče... Zveza je — pretrgana...

Vsi (se zdrznejo).

Pik: Ženo imam in otroke.

Nekdo (pokaže na narednika): On je kriv!

Drugi: Kako gleda!

Par glasov: Hinavec! Lažnik!

Nekdo: On naj umre!

Narednik (se zravnja bled): Marš! Vsak na svoje mesto! Čistite puške. Pozor! Nastop!

Vsi: Hahaha! Zdaj smo vsi enaki!

Narednik: Pozor!

Vsi: Hahaha! Reši nas smrti in ostali bomo v pozoru. Dokaži, da boš živel le eno minuto delj kot mi. Ubijmo ga! On naj umre! Mi naj se pokorimo za njegovo laž? Ti satan! Hulja! Grdoba! Ti si kriv... Ti... Ti... Ti... (Navale se nanj, mrtvo truplo pade po tleh. Vse je tiho, le grom topov se sliši kot poprej.)

Nekdo: Kaj smo storili?

Drugi: Nič nismo storili. Prav smo storili.

Tretji: Prav smo storili. Še uslugo smo mu napravili.

Nekdo: On je mrtev. On ne čuti več trpljenja.

Prvi: Vrzite ga proč! Čemu nas gleda? On je kriv!

Nekdo: Ti si kriv. Ti — ali nisi njegov sorodnik? Pusti mrtvega!

Vsi: Ti si mu stregel z besedo! Ti si nas izdajal! Pred njim si se plazil po trebuhu!

Prvi: Čekate! Blede se vam!

Nekdo: Pustite! Ali ni dosti krvi? Ali vas ni sram? ...

Vsi: Molči! Molči! (Vsi obmolknejo.)

Glas iz kota: Molimo! K Bogu molimo, da nam pomaga!

Drugi: Kolnimo! Da pozabimo, kolnimo!

Tretji: Živi smo v zemlji. Ali ne primanjkuje zraka?

Prvi izmed njih: Prav imaš, ki moliš! Sveta Devica Marija! Sveta Trojica! Sveti Jožef! Vsi veliki pomočniki, rešite nas! Moj Bog, jaz ne znam več moliti!

Drugi izmed njih: Ne bom več pretepal žene! Ne bom preklinjal... V cerkev bom hodil. Blažena moja mlada leta!

Tretji izmed njih: Sosed moj, krivico sem ti storil. Vse prekličem javno, povrnem ti škodo.

Četrti izmed njih: Kako sem zdajle dober v srcu, svet v mislih!

Nekdo: Fuj! Fuj! Fuj! Prekleta zemlja, ki nosiš zalego, ki se imenuje človeštvo! Prekleti možgani, ki so izumili vse to, za kar moramo danes trpeti! Prekleti vsi, ki ste z menoj, in jaz, in matere in vse do Adama, do prvih začetkov, iz katerih je svet!

Drugi: Kdo je ustvaril to gorje, ki je več ko gorjé?!

Tretji: Ali bom umrl in se ne morem maščevati nad vsemi, ki so me opljuvali?!

Četrti: Naj se pogrezne zemlja!

Nekdo: Molimo! Poizkusimo moliti!

Vsi: Ne! Ne! Kolnimo! Ne, ne! Saj vse nič ne pomaga! Saj je zapisano. Od vekomaj je v strašnih črtah zapisano.

Nekdo: Že se je zgodilo... Nekaj je treščilo...

Eden izmed njih: To ni. Jaz poznam smrt... (Pritajeno; vse je tiho.) Prišlo bo in tisti hip bo vse utihnilo nad nami. Tedaj bomo šteli minute... Toliko, da se človek dvigne, da vrže ročno granato, in pade zopet na tla. Ko se zopet dvigne še ena minuta... dve... tri... Tresk za vrata... in... in...

Eni: Ne, ne, ne!

Drugi: Da, da, da!

Skrit glas: Kdo me reši? Dam mu vse: ženo, zemljo, hlapec mu bom.

Vsi: Hahaha...

Nekdo (vzame puško): Ljubica moja! Meni je dolgčas... meni je dolgčas...

Vsi (planejo k njemu, mu vzamejo puško): Ne! Takrat umrješ kot mi! Počakaj! Ali bi rad lažjo smrt? Ne! Ne!

Nekdo: O joj! Pustite me! (Iz neznanega vzroka ga nekaj moč tišči ob tla.)

Drugi: Vlomimo vrata!

Vsi: Pot naredimo! Pot na zrak, na svobodo!

Prvi: Sekiro! Kje je sekira?

Vsi: Poišči sekiro! Zakaj nismo mislili na sekiro? Ali ležite na sekiri? Kdo ima sekiro?

Drugi: Tu je sekira!

Vsi: Tu je sekira! — Daj mi sekiro! — Meni jo daj! — Ne ubijte se! — Sekajte! — Daj sekiro! — Krepkeje! — Naglo! — Ne ubij me!...

Nekdo (zavpije): Ogenj je ponehal.

Eden izmed njih: Štejmo minute! ...

Vsi: Ogenj? (Molče prenehajo in posluhnejo. Grozna tišina je v prostoru. Čuje se pok ročne granate. Začuje se bolesten krohot. Vsi se skoraj zrušijo na tla.

Nekdo (zavpije z visokim glasom): Še pet sekund ...

Vsi (se zgrudijo, glavé poskrijejo v roké, stisnejo telo k telesu, nekateri se objamejo in zagrižejo drug v drugega).

(Silen pok razžene vrata in neznano in nevidno napolni prostor, ki ga izpremeni v mrtvo duplino s telesi, kopajočimi se v gorki krvi. Molc.)

Vojeslav Molè:

(Konec.)

Iz varšavskih zapiskov.

(XVIII. stoletje. — Wyspiański. — Gledališča.)

III.

Nič ne preseneča tujca v Varšavi tako zelo, kakor bujno razvito gledališko življenje. Pred vojno, zlasti koncem preteklega in začetkom tekočega stoletja, se je osredotočil glavni razvoj poljske dramatike in gledališča v krakovskem mestnem gledališču im. Julija Slowackega, kjer je vse pokolenje «Mlade Poljske» s Przybyszewskim in Wyspiańskim na čelu izvedlo veliko duševno revolucijo in so prvovrstni gledališki ravnatelji — kakor n. pr. Pawlikowski in pozneje Solski — uprizarjali vzorne predstave ter vzgojili celo generacijo izbornih igralskih moči.

Postanek nove poljske države s prestolico v Varšavi je izpremenil tudi to. Pomanjkanje denarnih sredstev v Krakovu in bujni razvoj in koncentracija umetniškega življenja v Varšavi so odtegnili Krakovu najboljše igralske moči in jih privabili v milijonsko mesto nad Vislo. In danes je Varšava središče poljske gledališke umetnosti.

Že število varšavskih gledališč je nepričakovano veliko. Naj omenim samo najvažnejša, v prvi vrsti **mestna gledališča**. V ogromni zgradbi so pod skupno streho razmeščena kar tri: **Velika Opera**, **Rozmaitości** (ki pa so leta 1919. pogorela in prirejajo, dokler ne bo sezidano novo poslopje, svoje predstave začasno v lesenem «Poletnem gledališču» v Saškem vrtu) in **Reduta**; poleg teh pa vzdržuje mesto še **gledališče im. Bogusławskega**, namenjeno inteligenci, v katerem delujejo mlajše in zato cenejše moči. — Ravnatelj Szyfman ima dvoje posebnih gledališč: **Poljsko** in